YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ, SAYI: 1, YIL: 2000

SÜNBÜLZÂDE VEHBÎ ve '*NUHBE-İ VEHBÎ*' ADLI MANZUM ARAPÇA-TÜRKÇE SÖZLÜĞÜ

Yrd. Doç. Dr. **Yakup CİVELEK***

Dil çalışmaları, her dönem ve her kültür ortamında geçmişten günümüze kadar önemini korumuştur. Zira insanlar birbirleriyle anlaşma aracı olarak dili kullanırlar. Bu nedenle insanoğlu çeşitli şekillerde dille ilgilenmiş ve ilkel toplumların dışında, pek çok toplum dillere dair çalışmalar yapmışlardır. Bunlar içinde sözlük çalışmalarının önemli yer tuttuğu göze çarpmaktadır. Her toplum kullandığı kelimelerin anlamlarındaki değişimi ve farklı kültürler ile olan iletişim neticesinde dile giren yeni kelimeleri açıklayacak ve öğretecek eserlere ihtiyaç hissetmiştir. Sözlük çalışmaları bu ihtiyacı karşılamak amacıyla yapılmıştır.

İnsan dünyasını, bildiği kelimelerle oluşturur. Geniş ve zengin bir dünyaya sahip olmak kadar, dar ve fakir bir dünyada yaşamak da onun elindedir. Weitgein'in "dilimin sınırları dünyamın sınırlarıdır" demesi de bu kanaati güçlendirmektedir. İnsanın dünyasının sınırları, bildiği kelimelerle, dolayısıyla sözlüğe, kamusa olan aşinalığıyla çizilmektedir. "Kamus namustur" diyen Cemil Meriç de konuya daha temel açıdan yaklaşmaktadır. "Önce söz vardı" deyişi ise sözün gücü ve değerini net olarak ortaya koymaktadır. Bu aktardıklarımız sözün derlenip toplandığı yerler olan sözlükler ve bunlarla ilgili çalışmaların önemine işaret etmektedir.

---

* YYÜ., İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Ana Bilim Dalı.

Bilindiği üzere sözlükler bir toplumun kültürünün aynalarıdır. Yazıldıkları devrelerde toplumların neleri bildiklerini, hangi kavramlara sahip olduklarını ve en önemlisi düşünce ve anlayışlarının sınırlarını ortaya koyarlar. Sözlük çalışmalarının tarihi, yazının icadı kadar eskiye uzanmaktadır. Pek çok millet gibi Türkler de dillerindeki günümüze ulaşan kavramları ve kelimeleri derleyen, bunları açıklayan bir çok sözlük hazırlanmıştır. Bu sözlükler arasında Klâsik Türk Edebiyatı dönemine ait iki dilde yazılmış sözlükler önem taşımaktadır. Bir kısmı manzum olarak kaleme alınan sözlüklerin, edebî bir değere sahip oldukları da görülmektedir.

Dil ve dilin kelime varlığı hakkında yapılan çabaların öneminden hareketle, bu makalede Sünbülzâde Vehbî, hayatı, edebî şahsiyeti eserleri ve Türkçe-Arapça manzum sözlüğü *Nuhbe*'yi genel hatlarıyla değerlendirmeye çalışacağız.

Sünbülzâde Vehbî'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Nuhbe-i Vehbî

a- Hayatı

Bazı kaynaklarda doğum tarihi açıkca kaydedilmeyen Sünbülzâde Vehbî, Maraş'ta doğmuştur. Vehbî 1202/1203 yılında yazdığı bir kasidesinde yaşının 79'a ulaştığını belirtmesinden, 1132-1133 / 1718 yılı civarında doğduğu söylenebilir.[1]

Asıl adı Mehmed olan Vehbî, hayatı süresince III. Ahmed ile II. Mahmud arasında sekiz Osmanlı Padişahının dönemini idrak etmiştir. İlim ehlinden olan dedesi Mehmed Efendi, Maraş müftülüğü yapmıştır. Babası Râşid[2] Efendi de alim ve şair bir zattır.[3]

İlk bilgilerini Maraş'taki ilim ehlinden aldıktan sonra daha ileri seviyede tahsil yapmak için İstanbul'a gelmiştir.[4] *Divan*'ında buradaki

---

1 Süreyya Beyzâdeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanı*'nın *Tenkitli Metni* (basılmamış doktora tezi) İstanbul Ünv, Sosyal Bilimler Ens. İstanbul 1985 tez nr. 1838., s. 19.

2 Bazı tarihçiler babasının adının Râşid olduğunu belirtmektedirler. Bkz. Şânîzâde, *Tarih*, ve M. Süreyya, *Sicillî Osmânî*, İstanbul 1308, IV, 618.

3 Hayati, *Tuhfe Şerhi*, İstanbul 1251, s. 63; Yayaköylü Ahmed Râşid, *Nuhbe Şerhi*, İstanbul 1259, s. 298; Bursalı Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333, II, 237.

4 Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, MEB. İstanbul 1995, s. 90.

önde gelen alimlerden ders aldığını belirtmektedir.[5] İstanbul'daki hayatı boyunca, ileri gelen şahsiyetlere kaside ve tarihler sunarak kendini tanıtmaya, hamiler bulmaya çalışmıştır.[6] Kadılık görevine başlamadan önce bir süre müderrislik yaptığından bahseder.[7] Meclislerine, sohbetlerine katıldığı önde gelen alimler ve devlet ricâlinin aracılığıyla zor da olsa, çalıştığı Rumeli Kaleminden kadılığa tayin olmuştur.[8]

Vehbî 1175/1761'den önce İstanbul'a gelmiştir.[9] Vehbî'nin Sadrazam Râgıb Paşa hakkında bir kaside yazması, şairin Paşa ve çevresine yakın olduğunu ve onun tarafından himaye edildiğini göstermektedir.[10] İnşa sahasında hayli üstün yeteneği sayesinde devlet ricâlinin dikkatini çekmiş, III. Mustafa'nın gözde adamlarından Yenişehirli Osman ve Râif İsmâil Efendi'ler onun bu meziyetini Hükümdara bildirmişlerdir. 1182/1768'de hacegânlığa tayin edilmiş[11] ve burada özellikle mühimme tahriratında görevlendirilmiştir.[12] Ayrıca hacegânlıkta "kâgıd-ı bîrun emâneti, mevkûfât" görevlerinde yedi yıl çalışmıştır.[13]

Çok iyi Farsça bilen Vehbî, 1189/1775'de I. Abdülhamid tarafından Kerim Han Zend ile Bağdad Valisi Ömer Paşa arasında olan anlaşmazlığı çözmek üzere İran'a elçi olarak gönderilmiştir.[14] İran'dan 1190'da Bağdat'a döndüğünde Ömer Paşa ile birlikte yazdığı bir rapor

---

5 Sünbülzâde Vehbî, *Divân*, Bulak 1253/1837, s. 104.

6 Ömer Fâruk Akün, "Sünbülzâde Vehbî" *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1979, XI, 238.

7 Vehbî, *Divân*, s. 14; N. S. Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, II, 781.

8 Şâni-zâde, *Târih*, I, 179.

9 Vehbî'nin III. Selim'in doğumu münasebetiyle 1175/1761'de yazdığı kaside, onun bu tarihte İstanbul'da olduğunu göstermektedir Bu kaside için bkz. Sünbülzâde Vehbî, *Divân*, Ünv. Ktp. Ar. TY 1256, vr. 1450.

10 Vehbî'nin Paşa hakkındaki kasidesi ve diğer ifadeleri için bkz. Vehbî, *Divân*, s. 34, 42, 86.

11 Naci, *Osmanlı Şairleri*, 90.

12 Sünbülzâde Vehbî, *Divân*, Ünv. Ktp. Ar. TR. 433, vr. s. 173a. Hacegânlığa nakli için Reisü'l-Küttâb'a yazılan arîzâ için bkz. Refik, *Letâif-i İnşâ*, İstanbul 1282, II, 60-69.

13 *Münşeât-ı Aziziye*, İstanbul 1286, s. 57; Sünbülzâde Vehbî, *Divân*, s. 48-50, 105.

14 Hâvî, *Devhâtü'l-Vüzerâ*, Bağdad 1246, s. 169; Şânîzâde, *Tarih*, I, 197; Ahmed Cevdet, *Tarih*, İstanbul 1309, II, 53.

ile durumu Padişah'a bildirmiştir.[15] Daha sonra Vehbî ile anlaşmazlığa düşen Ömer Paşa, şairi I. Abdülhamid'e şikayet etmiş, o da Vehbî'nin idamını emretmiştir. Bunun üzerine şair posta tatarı kıyafeti ile gizlice[16] Bağdad'tan İstanbul'a kaçmıştır. Daha sonra Tannâme[17] adlı bir kasidesini Padişah'a sunarak affedilmiştir.[18]

Birtakım ahlâk dışı halleri ortaya çıkan Sünbülzâde Vehbî, zamanla itibarını ve mevkisini kaybetmiştir. Üst düzey idareciler arasındaki hamileri Râif İsmâil Eendi'nin Sakız'a sürgünü ve Yenişehirli Osman Efendi'nin gözden düşmesiyle durumu daha da bozulmuştur. Sadrazam Derviş Mehmed Paşa'dan çeşitli resmi görev talepleri de cevapsız kalmıştır.[19] Reisü'l-Küttâb Ömer Vâhid Efendi(1190-1193)'ye yazdığı kasidede, yaşadığı yoksulluğu genişçe anlatmaktadır.[20] Üst makamlara yaptığı iş taleplerinin ardından Sünbülzâde, sadrazam Halil Hâmid Paşa'nın alâkasıyla 1197/1783'de yedi sene uzak kaldığı kadılığa yeniden dönmüştür.[21]

Yeniden göreve dönmesinin bir teşekkür ifadesi olarak *Tuhfe-i Vehbî* 'yi Paşa'nın iki çocuğu adına kaleme alarak sadrazama sunmuştur. Çeşitli siyasi ilişkilere giren Sünbülzâde 1201/1787'de Şahin Giray'ın idam hükmünün verilmesinde etkili olmuştur.[22] Şahin Giray konusunda gösterdiği dirayetten dolayı bir süre sonra büyük kadılıklardan Silistre kadı vekilliğine tayin edilmiştir. Bir süre ordu-yı hümayûn kadılığı nakipliği ve 1788-89 yıllarında Eski Zağra kadılığı yapmıştır. Zağra'da iken Şahin Giray'ın intikamını almak isteyen Tatarlar tarafından evi ve mahkemesi basılmış, malı-mülkü yağmalanmıştır.

---

15 Enverî, *Tarih*, Ünv. Ktp. nr. TY 2437, vr. 77a., Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, 53.

16 Naci, *Osmanlı Şairleri*, 90.

17 S. Beyzâdeoğlu, "Tannâme Kasidesi", *Dergah*, Nisan 1991, sayı 14, s. 10-12. Bazı kaynaklarda bu kaside Tutitnâme adıyla zikredilmektedir. Bkz. Banarlı, *Tarih*, II, 781; Naci, *Osmanlı Şairleri*, 90; E.J.W.Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, (ter. Ali Çavuşoğlu) Ankara Akçağ Yay. 1999, s. 431.

18 Şâni-zâde, *Târih*, I, 179. (İslam Ansiklopedesinde Sünbülzâde Vehbî makalesinin müellifi Ö. F. Akün sadece Şânîzâde'nin aktardığı bu rivayetin tahkik ve tenkit edilmesi gerektiğini belirtmektedir. *İA.*, XI, 239.)

19 Sünbülzâde Vehbî, *Divân*, s.48.

20 Sünbülzâde Vehbî, *Divân*, s.110 vd.

21 Sünbülzâde Vehbî, *Divân*, s.56-58.

22 Şair bunu I. Abdülhamid'e sunduğu "Tayyare" başlıklı kasidesinde bu rolünden ayrıntılı olarak bahseder. Sünbülzâde Vehbî, *Divân*, s.17-21. Kasidenin geniş incelemesi için bkz. S. Beyzâdeoğlu, "Teyyâre Kasidesi", *Dergah*, Ağustos 1991, sayı 18, s. 8-10.

Ailesiyle birlikte 45 gün rehin kaldıktan sonra Edirne Bostancıbaşısı tarafından kurtarılmıştır.[23] Zağra olayından sonra Vehbî İstanbul'a dönmüş ve 1205/1791'de tamamladığı *Divan*'ını III. Selim'e sunmuştur. Padişah da onu ödüllendirmiştir.[24] Zağra Kadısı iken yanında kethüda olan Şair Sürûrî, Vehbî'nin on yedi yıl süreyle Yaş ve Bükreş'te görev yaptığını[25], bir süre de Eflak ve Boğdan'da kaldığını[26] ifade eder. Ayrıca Vehbî'nin Boğdan'dan yazdığı bir mektup onun bu bölgelerde kaldığı göstermektedir.[27] Şâir III. Selim'e yazdığı bir kaside ile yeniden görev istemiştir.[28] Sünbülzâde, III. Selim'e kasideleri ve 1791'de tamamladığı divanı ile III. Selim'in desteğini kazanmış, ondan sürekli hediyeler almış ve ihsanlarına mazhar olmuştur. Padişah elbiselerini şâire göndermiştir.[29] İstanbul'daki önemli mimari eserler için tarihler yazmıştır.[30] III. Selim devrinde Manisa ve Siroz kadılığı yapan Vehbî, bir köşede sefalet içinde yaşarken Padişah'ın iltifatına mazhar olduğundan övgü ve minnetle bahseder.[31] Bu görevlerin ardından 1211/1792'de Manastır kadılığına tayin edilmiştir. Son olarak Bolu kadılığı,[32] Tırhala ve Şumnu mansıplarını yürütmüştür.[33] Gördüğü büyük ikramlar ve üstlendiği mansıplar sebebiyle III. Selim'in dönemi şairin hayatının en parlak devresi olmuştur.

Sünbülzâde hayatının son yıllarını İstanbul'da hasta olarak geçirmiştir. Yaşlılığına rağmen zevk ve eğlenceyi bırakmayan şairi muasırları delikanlı hayatı yaşayan yaşlı bir şair olarak tanıtırlar. Ölümüne tarih düşen Surûrî bu durumu şöyle ifade eder:

Gitdi şeyhü'ş-şuârâ Vehbi sâhib-âsâr
Bü'l-heves pîr-i cevân-tab' idi fevkalâde

---

23 S. Beyzâdeoğlu, "18. Yy. da Bir Mahkeme Baskını" *Millî Kültür*, Mart 1991, sayı 82, s. 61-63.

24 Bu ikramlar üzerine Vehbî Padişah'ın yakın adamlarından Rüstem Ağa'ya bir tezkire yazmıştır. Bkz. İst. Ünv. Ktp. nr. TY. 433, vr. 172a.

25 Surûrî, *Hezeliyyât*, İstanbul trs., s. 70.

26 Surûrî, *Hezeliyyât*, s. 79, 117.

27 Bu mektup için bkz. Ahmed Refik, *Letâif-i İnşâ*, İstanbul 1282, II, 46-59.

28 Sünbülzâde Vehbî, *Divân*, 32-34.

29 Sünbülzâde, *Divân*, Ünv. Ktp. TY. 433., vr. 173.

30 Vâsıf, *Tarih*, Ünv. Ktp. nr. TY. 5981, vr 22a; İ. H. Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, I-II, İstanbul 1943-1945, M. Ziyâ, *İstanbul ve Boğaziçi*, İstanbul 1336, I, 327.

31 Sünbülzâde Vehbî, *Divân*, 123 vd, 131; Surûrî, *Hezeliyyât*, İstanbul trs.117.

32 Surûrî, *Hezeliyyât*, İstanbul trs. taş baskı, s. 36.

33 Sünbülzâde Vehbî, *Divân*, Topkapı, Hazine Ktp. nr. TY. 1047, vr. 142a.

Lâle vaktinde vefât itdü didüm târih
Gülşen-i cenneti me'vâ kılâ Sünbülzâde[34]

Yaşı doksanı aşan şair, 14 Rebiül-evvel 1224/29 Nisan 1809'da vefat etmiştir. Edirnekapı dışında bulunan mezarının yeri hakkında yazarların görüşleri farklıdır.[35] Buradaki şahidesi daha sonra Edirnekapı Şehitliği girişindeki küçük camiin mihrabı önüne nakledilmiştir.[36]

Şairin Edirnekapı Şehitliğindeki küçük camideki şahidesinde 15 dilimli bir sikke bulunmaktadır. Arkadan hazîreye bakıldığında 4. sırada ve sağdan 4. kabirdir. Şahidedeki Surûrî'ye ait olan beyitler şöyledir:

Maraşiyyü'l-asl Sünbül-zâde kim kılmıştır Hakk
Zatını bezm-i mihende ziynet eişkû fer-dilin

Şi'r ü inşâsı müsellem Fârisi-dân idi kim
Oldu İran elçisi tutdu tarih-i hecegân

Avdet itdikte yine ric'at kılub kazalığa
Oldu Ser-Levha-i Yemin sadr-ı Rum'a ba'd-ezan

Altı sitte zabt idüb te'bidde kıldı karar
Beş sene sahib-i firâş oldu o pîr-i nâ-tâvân

Gamkâr idi Surûrî ana her târihte
Cennet olsun rûhunâ Vehbî Efendi'nin mekân

el-Fâtiha sene 1224 fi 15 Ra.
1224 Ra. 15 (30 Nisan -1908) [37]

[34] Muallim Nâci, Osmanlı Şairleri, , s. 90-91.

[35] İhtilaflar için bkz. Banarlı, *Tarih*, II, 781, Emîn Efendi, *Menâkıb-î Kethüzâde Ârif*, İstanbul, 1305, s. 305, Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333, II, 236; Hacı Tevfik Efendi, *Mecmuâtu't-Terâcîm*, Ünv. Ktp. nr. TY. 192 vr. 157a., M. Orhan Bayrak, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar*, İstanbul Mezarlıklar Vakfı Yay. İstanbul 1998, s. 101.

[36] Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, Eyüp Sultan Belediyesi Yay, İstanbul 1996, s. 120. Şairin şahidesindeki beyitler için bkz. Haskan, 263.

[37] Haskan, 263.

b-Edebî Şahsiyeti

Sünbülzâde Vehbî'nin yaşadığı dönem olan I. Mahmud ve III. Selim arasında Klâsik Türk şiirinin büyük şairlerin yetiştirmediği pek sönük bir devirdir. Büyük söz ustalarının yokluğu Vehbî gibi pek büyük usta olmayan şairlerin öne çıkmasını kolaylaştırmıştır. Nazma hakimiyetine ve kolayca şiir söyleme kabiliyeti olmasına rağmen zevk, his ve hayâl itibariyle büyük bir şair özelliği sergileyememiştir. Bu konudaki eksik taraflarını, bilgisi ve lafız sanatları ile örtmeye çalışmıştır. Bu yüzden Vehbî, şairliğini yansıtan *Divan*'ından çok diğer eserleriyle meşhur olmuştur. Bu durumu Mehmed Tâhir şöyle ifade etmektedir. "Şi'ri ilmî kuvvetiyle söylemiş olduğundan o kadar güzel olmakla beraber mevzun söz söylemek hususunda Osmanlı şâirlerinin birincilerinden add olunur."[38]

Son dönemde muasırları tarafından "sultanu'ş-şuarâ", "şeyhu's-şuarâ"[39] unvanı verilmesine rağmen, daha sonraki dönemlerde Ziya Paşa ve Muallim Nâci başta olmak üzere son dönem Türk edib ve şairleri, Vehbî'yi soğuk ve yapmacık bir şair olarak kabul etmektedirler. Ziya Paşa onun için "Benzer kokusuz güle cebelde / Söyler sözü ilim kuvvetinde" demektedir.[40] Ancak batılı araştırmacı Gibb, Ziya Paşa'ya katılmamakta, Vehbi'nin gazellerinin alışılmışın dışında, yeni ve tasvirimsi hayallerle süslü olduğunu belirtmektedir.[41] Sözü ilim kuvvetiyle söylediği konusunda Bursalı Mehmed Tâhir ile aynı fikirde olsa da Muallim Nâci, ilimle söz söylediği düşüncesini kabul etmemektedir. Nâci şâirâne hissiyatın tabiat vergisi olduğunu ve Vehbî'nin bundan pek nasibi olmadığını belirtmektedir. Nâci'ye göre bazı kimseler ne kadar bilgi sahibi olsa da, duygulu ve coşkulu söyleyebilmesi için maharetli olmaları gerektirmektedir. Şiir kabiliyetini Allah dilediğine vermektedir. Muallim Nâci, Sünbülzâde'nin sanatlı söz söylemeye meraklı olduğunu, duygulu söyleyişe ve derin manâlara iltifat etmediğini belirtir.[42] Daha sonraki müellifler de onu Nabî ve Nedim'in şiirde açmak istediği yolu bayağılaştıran taklitçilerden biri olarak görmektedirler. Banarlı, şairin Nedim tarzı şiiri kendi zayıf ahlâkı ile

---

38 Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 236.

39 Surûri vefatı dolayısıyla düştüğü kasidede bunu belirtir. Nâci, *Osmanlı Şairleri*, 90.

40 Ziyâ Paşâ, *Harâbât*, İstanbul, I, 17.

41 Gibb, 435.

42 Naci, *Osmanlı Şairleri*, 91-92.

birleştirerek, ahlâk dışı bir söyleyişe doğru sürüklediğini ileri sürer. Bu nedenle eserlerinin yüksek bir edebî değer taşımadığını belirtir.[43] Son dönemin bazı yazarları da Vehbî'yi Nabî ekolüne bağlamayan ve onun taklitçisi olarak değerlendiren görüşlere itibar etmezler. Onlar mahallî dil unsurlarını, günlük yaşayışa ait tabirleri şiirinde bir oyun aracı haline getirerek çeşitli lâubâlilikler göstermekten hoşlanan Sünbülzâde'yi Sabit ekolüne bağlı kabul ederler.[44] Gerçekten de Vehbî, H. Gibb'in Türk şairleri arasında gözleme dayalı şiirler yazan ilk şairlerden[45] olduğu tespitine uygun olarak yaşadığı yerleri en ince ayrıntılarına kadar tasvir etmiştir. O da Nedim gibi İstanbul'u muhtelif şiir ve gazellerinde semt semt tasvir etmiştir.[46]

Zaten Vehbî de, Sabit'in vadisinde at oynatmak gibi güç bir işi başardığından bahsetmektedir.[47] Ayrıca Onun Sabit'e yazdığı pek çok naziresi vardır. Mahallî ve farklı konuları seçmesinde de Sabit'in etkisi hissedilmektedir. Bunun dışında Nedim'i taklit ederek ona nazireler söylemiştir. Divan şiirinin gerilemekte olduğunu tespit etmesine karşın, kendisi şiirde üstünlük gösterememiş, hamle yapamamıştır. Şiirlerinde nazirecilikten öte geçmediğinden, daha çok mesnevî nazım tarzındaki diğer eserleriyle tanınmıştır.[48]

Özel hayatında zevk ü sefaya düşkün olan Vehbî, bu özelliğini şiirlerinde yansıtmıştır. İran'daki elçiliği, Rodos ve ordu-yı hümayûn kadılığı gibi şahsi hayatıyla ilgili hususları şiirinde aktarması, şiiri adına dikkate değer konulardandır. Gibb, Vehbî'yi şahsiliğin zirvesinde bir şair olarak kabul eder ve bunun bütün şiirlerinde kendini gösterdiğini belirtir. Gazellerinde hayli abartılı olduğunu, bunun pek çok beytinde görüldüğünü, gösterişçi, aşikâr ve utanmaz tarzı olmakla birlikte yer yer bu hissin nezih bir şekilde perdelendiği ve gizlendiğine rastlandığını belirtir.[49] "Suhan" kasidesinde şiir ve devrinin şairleri hakkında dikkate değer fikirler ileri sürmüştür.[50] Sünbülzâde'nin bazı

---

43 Banarlı, *Tarih* , II, 783.

44 *Akün*, "Sünbülzâde Vehbî" XI, 240

45 Gibb, *Tarih*, 441, Gibb'in Vehbî hakkındaki geniş değerlendirmeleri için bkz. Gibb, *Tarih*, s. 430-445.

46 S. Beyzâdeoğlu, "Nedim ve Sünbülzâde de İstanbul" *Edebiyat Tarihi*, Eylül 1987, sayı 167, s. 60-62.

47 Sünbülzâde Vehbî, *Divân*, Gazeliyyat Kısmı, s. 49.

48 Banarlı, *Tarih*, II, 782.

49 Gibb, 433.

50 S. Beyzâdeoğlu, "Sühân Kasidesi" *Dergah*, Ağustos 1990, sayı 9, s. 9-11.

kasidelerini Nef'î'ninki ile karşılaştıran Muallim Nâci, Nef'înin kasidelerini lezzetle okuduğunu, Vehbî'ninkilerde ise soğukluktan başka bir şey hissedemediğini belirtir. Bu durumu alaycı bulan Muaalim Nâci, Vehbî'nin teşbih ve istiarelerinin Nef'î'ye göre daha basit olduğunu ifade eder.[51] Banarlı da Vehbî'nin sadece bir mesnevî şairi olmadığını, kendisine reisü'ş-şâirân ünvanı verildiğini belirtir. Divanında, teknik ve estetik değerleriyle takdir ve alâka görmüş şiirlerinin olduğunu, fakat bunlarla Vehbî'nin büyük şair kabul edilmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir.[52] Gazellerini başarılı kabul eden ve bunlarda saçma ve zevksiz unsurlara rastlamayan, Vehbî'nin zekasının pırıltılarını ve güzellikleri yansıtan ürünler olduğuna işaret eden Gibb, şâirin kasidelerinin ise ilhamdan yoksun, sıkıcı, bayağı ve soluksuz kabul etmektedir.[53]

c- Eserleri ve Nuhbe-i Vehbî

1 - *Divân*: Eserin girişinde Arapça kasideler ve Farsça divançe bulunmaktadır. Bu divan Klâsik Türk edebiyatındaki en hacimli divanlar arasında kabul edilmektedir.[54] 1253 / 1837'de Bulak'ta basılan *Divan*'ında 1205'ten sonraki şiirleri, muhtelif gazelleri ve tarihleri, III. Selim hakkındaki 15 kasidesi bulunmamaktadır.[55]

2 - *Lütfiye-i Vehbî*: Bir nasihatler kitabı muhtevalı, mesnevî nazım türündeki bu eseri 1205/1791'de Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilün kalıbında ve 1181 beyitliktir. manzum olarak oğlu Lütfullah için hazırlamış, ona hayatta uyacağı kuralları ve takip edeceği yolu göstermiştir. Sünbülzâde bu eserde, çeşitli ilim ve sanat dallarını incelemekte, mensuplarının durumlarını eleştirel bir gözle ele almaktadır. Ahlâkî olana, bu konulardaki âdâb-ı muaşerete dikkat çekmiştir. Ese-

---

51 Naci, *Osmanlı Şairleri*, 92-93.
52 Banarlı, *Tarih* , II, 782.
53 Gibb, 435.
54 Surûrî, *Divan*, Bulak 1255, s.146.
55 İstanbul'daki en muteber yazması İstanbul Ünv Kütüphanesi nr. TY 1256'da kayıtlı nüshadır. Topkapı Sarayı, Hazine nr. 1047 ile yeniler Kısmı nr. 755'deki nüshalar birbirinin aynısıdır ve sanat değerleri ve Ünv. Ktp'hanesindeki nüshada bulunmayan bir kaç şiiri ihtiva ettiğinden dikkate değer nüshalardır. Vehbî'nin *Divan*'ı doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Süreyya Beyzâdeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanı*'nın *Tenkitli Metni* (basılmamış doktora tezi) İstanbul Ünv, Sosyal Bilimler Ens. İstanbul 1985 tez nr. 1838. Bu tez bazı değişiklerle *Sünbülzâde Vehbî* adıyla (İst. İklim Yay. 1993) yayımlanmıştır.

rin hazırlanışında Nabî'nin *Hayriye*'sini[56] örnek aldığı hissedilse de, bir çok yönlerden ondan ayrılmaktadır.[57] Ancak eserin Nabî tarzı mesnevîlerin devamı kabul etmek mümkündür. Zira şair eserinde ele aldığı ahlâkî, içtimâi, iktisâdî konuları Nabî'nin sıralamasına uygun yapmıştır. Aradaki fark dildedir ve meslek seçme gibi bazı görüşleriyle Nabî'den ayrıdır. Meselâ her ikisi de çocuklarına ilim tahsilini tavsiye ederler. Ancak Vehbî birâz iğneli ve nükteli ifadeler kullanır.[58] şöyle der: [59]

Ulema çekse de ferza husran
İlim sermayesi bulmaz noksan

Ateşe yansa cihan hark olmaz
Kopsa tûfan suya da gark olmaz

Cebr ile hakim ü vâli alamaz
Kalsa meydanda dâ hırsız çalamaz

Vehbi'nin buradaki bazı düşünceleri tenkit edilmiştir,[60]

Eserde büyük ölçüde Vehbî'nin şahsi hayat tecrübelerini görmekteyiz. Diğer taraftan döneminin sosyal hayat ve kurumları, bunlar hakkındaki eleştirel düşünceleri bilgileri içermesinden dolayı bu eser, tarihi bir değer de taşımaktadır. İlk önce *Divan* ile beraber yayınlanan eserin daha sonra müstakil baskıları ve özeti yapılmıştır. Eserin tam metni bazı müntehab kitaplarında yer almıştır.[61]

3 -*Tuhfe-i Vehbî*: Divan şairlerinin sanatta çeşitlilik yapabilmek amacıyla nazmı çok çeşitli konularda kullandıklarını gösteren örnek, Sünbülzâde'nin manzum olarak hazırladığı Farsça Türkçe bu sözlük kitabıdır. Görevli olarak gittiği İran'dan dönüşünde 1197/ 1782'de kaleme aldığı bu eser, Farsça'dan Türkçe'ye çeşitli vezinlerde 58 kıta ve 800 beyitten oluşmaktadır. Beyitlerdeki Farsça kelimeler parentez içine alınmış ve en az üç kelimenin anlamı açıklanmıştır.

---

56 Bursalı Mehmed Tâhir, Nabi'nin *Hayriye*'sine nazire olarak bu eseri hazırladığını belirtir. Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 236.

57 Bu iki eserin mukayesesi için bkz. Recai Karaca, *Hayriye ile Lütfiye Arsında Bir Mukayese*, İstanbul 1945, Türkiyat Enstitüsü, tez. nr. 186.

58 Banarlı, *Tarih*, II, 782.

59 *Banarlı*, II, 782.

60 Banarlı, *Tarih* , II, 782. Vehbî, *Lütfiyye* (met. şerh Süreyya Beyzâdeoğlu) İstanbul Bedir Yay 1994, s. 17.

61 Bunun için bkz. *Münşaât-ı Aziziye*, İstanbul 1286, s. 208-262.

Öğrenci böylece 2500 kelime ezberlemiş olacaktır. Eseri, oğlu ve Halil Hamid Paşa'nın oğullarının Farsça öğrenmesi için hazırlamıştır. Şair, kelimeleri kolayca akılda tutabilecek tarzda kafiyelendirmiştir. Bu özelliğiyle eser bu alandaki en meşhur kitaplardan olan ve elden ele dolaşan Şahidî'nin 920'de telif ettiği *Tuhfe*'sinden daha çok okunur hale gelmiştir. Bu eser medreselerde Farsça öğretiminde öğrenciye okutulan, ezberletilen bir ders kitabı olmuştur. *Tuhfe-i Vehbî*'nin bu alandaki diğer lügatlardan bir takım farklılıkları bulunmaktadır. Bunların en önemlisi, müellifin İran'da iken belirlediği bazı kelimelere Osmanlıcada kullanılan lügatlerdeki anlamlarından farklı anlamlar vermesidir.

Peder baba; **püser, ferzend** oğul'dur hem ana **mâder**
Karındaş'dır **birâder, dâder ü hemşire'dür hâher**

beyti buna bir örnektir.

1213/1798-99'da basılan lügatin tarihsizler ile birlikte baskı sayısı otuza ulaşmaktadır. Bunlar eserin büyük bir ihtiyaca cevap verdiğini göstermektedir. Eser üzerinde en kayda değer şerhleri yapan Hayâtî ve Lebîb Efendi'lerin eserleri de rağbet görmüştür.[62] Hayâtî'nin Vehbî hayatta iken yaptığı şerh, ansiklopedik bir özellik taşımaktadır ve bu nedenle beş defa basılmıştır. Bu eserdeki Farsça kelimeler alfabetik olarak sıralanmıştır.[63] Gerek *Tuhfe* ve gerekse *Nuhbe*'nin mukaddimeleri mesnevî tarzındadır. Lügat kısımları ise, gazel biçiminde kıtalar halinde yazılmış, kafiyeleri elifbâ sırasına göre dizilmiştir.

4 - *Şevk-engîz.:* Bedenî zevklerle kadın ve erkek güzelliği üzerinde bir kadın düşkünü ile bir mahbubperest arasında geçen bir münazarayı konu edinen bir mesnevîdir. Sâbit'in bu alandaki eserlerinin etkisi hissedilen bu eserde geçen eşya, yer ve şahıs isimleri hep cinsî telmihlerle doludur ve yer yer edep dışı ve lâubali sayılabilecek ifadeler bulunmaktadır. Pek çok yazması bulunan [64] 779 beyitlik bu eser, Enderûnlu Fâzıl'ın *Defter-i Aşk* ve *Zenân-nâme*'si ile birlikte İstanbul'da 1286/1869'da basılmıştır.[65]

---

62 Banarlı, *Tarih* , II, 782.

63 Bu eser için bkz. Ali Alpaslan, *Manzum Lügatler ve Tuhfe-i Vehbî'nin Alfabetik Tertibi*, İstanbul 1947, Türkiyat Enst. Doktora Tezi, nr 242.

64 Bu yazmalardan biri için bkz. İst. Ünv. Ktp.. İbnülemin Kitapları, nr. 2693.

65 *Şevk-i Engiz* bu eserin 112-143. sayfaları arasında yer almaktadır.

5 - ***Münşeât***: Sünbülzâde pek önem verdiği ve bir yangında yok olduğunu belirttiği[66] bu eser güzel yazı örneklerini ihtiva etmektedir. Eserin bazı parçalarına yazma mecmualarda, *Letâif-i İnşâ* ve *Münşeât-ı Aziziye gibi* çeşitli müntehabât kitaplarında rastlanmaktadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki *Divan*'ının sonunda 1204 yılından başlayan yedi parça inşası bulunmaktadır.[67]

6- NUHBE-İ VEHBÎ

Eserin Şekil, Dil ve Muhteva Özellikleri

a- Şekil

Manzum sözlükler medrese dergah ve mekteplerde ders kitabı olarak okutulmuş ve ezberletilmiştir. Bu eğitim tarzında bir sözlükle de yetinilmeyip birden fazla sözlük ezberletilmiştir. Bu yüzden okutulacak sözlükler bir araya getirilerek manzum sözlük mecmuaları oluşturulmuştur. *Câmiu'l-lugât* veya *Mecmuâ-i lügât* adıyla anılan bu eserler bazen Arapça Türkçe gibi iki dilde, bazen de Türkçe-Arapça-Farsça- gibi çok dilde hazırlanmıştır. Bu eserler genellikle mesnevî tarzında, eski Anadolu Türkçesinin ilk mesnevîlerinde çok kullanılan **"fâilâtün, fâilâtün, fâilün"** vezniyle yazılmıştır. 1205/1781'de basılan eser, Yayaköylü Râşid Efendi tarafından şerh edilmiştir.

Vehbî'nin eseri Arapça Türkçe gibi iki dilde ve diğer mesnevîlerdeki gibi, bir mukaddime, sözlük kısmı ve bir hatime ile son bulan üç temel bölümden oluşmaktadır.

Diğer manzum sözlüklerde görüldüğü üzere *Nuhbe*'de girişe hamdele ile başlanmıştır. Allah'a hamd ettiği beyitler şöyledir:

Hamd-i bî-gâyedir Allah'a seza
Ki ânın nimetidir bî-ihsâ

Kılûb ol hazret-i Feyyâz-ı kerîm
Nev'-i insânı muhakkak tekrîm

---

66 Sünbülzâde Vehbî, *Divân*, 17.

67 İst. Ünv. Ktp. nr. TY 433. Akün İ.Ü. kütüphanesindeki Sünbülzâde adına nr TY 9584'de kayıtlı münşeât kitabının ona ait olmadığını, bu eserin gerçek müellifinin 1216'da vefat eden Bosnalı İbrahim Vehbî'ye ait olduğunu belirmektedir. *Akün*, "Sünbülzâde Vehbî" XI, 242.

Allah'a yapılan övgü, salât u selâmdan sonra Vehbî, Hz. Peygamber'in na'tına şu beyitlerle başlar:

Âlemeyne o Rasûlu's-Sekaleyn
Cânib-i Hakdan olub rahmet-i ayn

Bizi Furkân ile irşâd itdi
Sâlik-i mesleki es'âd itdi

Daha sonra sırayla Hz. Peygamberin âl u ashâbını ve eseri ithaf ettiği III. Selim'i övmeye başlar. Sahabe övgüsünde şunları ifade eder:

Âl u Ashâb-ı kirâmına hem
Ola sad kevne selâm-ı eslem

Her biri nur-ı nubuvvetle münîr
Kıldılar âlem dîni tenvîr

III. Selim'in hakkındaki beyitlerinden birkaçı şöyledir.

Âl-i Osmâna virir kadr-i şeref
Nesl-i ecdâda odur hayr-ı halef

O kerim ibn-i kerim ibn-i kerim
Ya'ni kim hazret-i Sultan Selim

.....

O şehinşâhı kerem fermânın
O cihânbân-ı felek ünvânın

.....

Ne turursun getürüb kilk ü devât
Öyle bir tarz ile nazm-ı lügat

Şair sebeb-i telif'i anlatırken daha önce *Tuhfe* isimli lûgat yazdığından, bunun çok rağbet bulduğundan bahseder:

Bir lûgat yazmışidim taze zebân
Ola tâ nâdire-i devr-i zamân

Nâmı da tuhfe-i Vehbî idi hem
Güher-i bî bedel-i milk-i Acem

.....

Her diyâra dağılub nüshaları
İtdiler tühfe o vâla güheri [68]

Daha sonra aynı tarzda Arapça bir eser yazıp herkese yararlı olmak istediğini anlatır. Böylece arkasında kendisini hatırlatacak bir eser bırakacaktır. Ona göre zaten Arap dili Farsça'dan daha üstündür. Bu nedenle Farsça için eser yazan birinin Arapça için yazmaması uygun değildir.

Yazayım bir 'arabî nazm-i bedi'
Ola tev'em ana ol hüsn-i sani'

Ki lisân-ı arabi'de nâ-yâb
Öyle rengîn-edâ fasl-ı hitâb

.....

Gider elbetde seninle hünerin
Ne revâ kalmaya vâfir eserin

.....

Ol eser ise sezâvâr-ı kabûl
Fârisîden arabîdir makbûl[69]

Vehbî burada sözlüğünü tertip ederken 120 kaynaktan yararlandığını, çok sık kullanılan fasih kelimeleri aldığını ifade eder:

Yüz yigirmi kitabın zübdesidir
Anların hall olınan ukdesidir.

Yazmadım pek lûgat-ı meşhurı
Olmaya tâ zurefâ-ı menfûrı

Terk edib çok lûgat-ı huremâyı
Deveye dâir olan ma'nayı

Dahi ahval-i nisaya dâir
Sevd ile yağmura mâye dâir [70]

Sayısız kitaptan yararlanarak intihab ederek hazırladığı bu esere bu sebeple *Nuhbe* adını verdiği belirtir:

---

68 Sünbülzâde, *Nuhbe-i Vehbî*, s. 5.
69 Sünbülzâde, *Nuhbe-i Vehbî*, s. 6.
70 Sünbülzâde, *Nuhbe-i Vehbî*, s. 7.

Çünki bu nazm-ı-lûgât-ı Arabî
Oldı bî hadd-i kütübin müntehabı

Buna dinse sezâ dünyâda
Nuhbe-i Vehbî-i Sünbülzâde

Manzum sözlüklerde asıl yapıyı oluşturan sözlük bölümü, kıta başlığını taşıyan, beyit sayıları ve bazen vezinleri farklı manzum parçalardan meydana gelir. Manzum sözlüklerde mesnevî dışında müstezâd ve terkib-i bend nazım şekilleri de kullanılmıştır. Pendnâme, tarih ve dinî edebî pek çok türde olduğu gibi, sözlüklerin de mesnevî tarzında yazılması, bu tarzın kafiye düzeninin kolay olması ve beyitler arasında insicam nedeniyledir. Dolayısı ile bunların okunması ve ezberlenmesi oldukça kolaydır.

Bu sözlükleri okumayı ve ezberlemeyi kolaylaştıran bazı usuller vardır: Aynı bahr ve vezinde yazılan beyitler, "kıt'a" ibaresini taşıyan başlıklarla birbirinden ayrılmıştır. Kıtaların nazmında kullanılan bahir ve veznin bilinmesi amacıyla genellikle kıta sonlarına ayni vezinde bir veya iki takti' beyt yazılmıştır. Burada bahrin adı söylenmiş ve tek beyitli olanlarda veznin tef'ileleri ilk mısrada, iki beyit olanlarda ise üçüncü mısrada kaydedilmiştir.

Sözlüklerin nazmında, başta remel, mükdedâb, hafif, recez, mutekârib olmak üzere pek çok aruz kalıbı kullanılmıştır. Bunların bazen bir kısmı, bazen pek çoğu eserde kullanılır. Kıtaların sıralanışında bir düzen takip edilmemiştir. Bazı sözlüklerde kıtalar, kafiye ve redifler göz önünde bulundurularak, son harflerine göre **elif** harfinden **ya** harfine kadar alfabetik bir düzende tertip edilmiştir. İlk kıtada dini terimlere yer verilmektedir. İlk kıtalarında Allah'ın, Hz. Peygamber'in ad ve sıfatları ve dini terimler nazm edilmektedir. Bu kıtalara "**kıt'a-yı şer'iyye**" denir. Mesela Sünbülzâde'in ilk kıtasının başlığını **Kıt'atün şeriyyetün elkaytühâ li'l-ibtidâ**[71] şeklindedir.

Kıta manzumelerin başında sözlüklerin hatimelerinde genellikle ebced hesabına dair bilgiler nazmedilerek ebced harflerinin sayısal karşılığı gösterilmiştir. Sözlüklerin telif tarihleri de ebced hesabıyla söylenmiştir. *Nuhbe'de* yukarda açıkladığımız mesnevî nazım şeklinin bütün özelliklerine rastlamaktayız.

---

[71] Sünbülzâde, *Nuhbe-i Vehbî*, s. 8.

b-Dil

Nadiren bazı Arapça ve Farsça terkipler kullanmasına rağmen Vehbî'nin dilinin sade ve anlaşılır olduğu görülmektedir. O eserlerinde halkın kullandığı sade ve basit Türkçe'yi akıcı bir üslûp içinde kullanmıştır. Eserinin sözlük olmasının onu bu şekilde davranmaya zorladığını da söyleyebiliriz. Amacı Arapça, Farsça ibareleri ve kelimeleri açıklamak olduğundan şiirinde bu tür kelimeleri nadiren kullanmıştır. Ayrıca eserin halka ve öğrencilere yönelik olması, şairin sanatlı ve ağır bir dil kullanmasını engellemiştir. Bu yüzden *Nuhbe*'de divan şiirinin uzun ve karmaşık terkiplerine pek rastlanmaz. Buna karşılık, kamış kalem, hame anlamında **kilk** ve yörünge anlamında **saman uğrısı** gibi bir takım arkaik kelimeler kullanmaktadır. Bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Anların ekseri nâ musta'mel
Bâdiye halkına emâne guzel[72]

c-Muhteva

Şair eserin girişinde, Allah'a hamd bölümünde Arapça ve öneminden bahseder. Bu dilin en üstün dil olduğu, Kur'an, hadis ve bütün İslamî eserlerin bu dille yazıldığını belirtir:

Lîk emriyle lisân-ı 'Arabî
Oldı her elsinenin müntehabı

İmtiyâzın ider elbette 'ayân
O lisân üzere nuzûl-ı Kur'ân

Hem ehâdis-i Cenâb-ı Nebevî
Nutk-ı mu'ciz-i eser-i Mustafavî

Manzum sözlüklerde çoğunlukla isim ve sıfat türünden kelimelere yer verilmiş, bazen fiillerin mazi, muzari kökleri, çekimli fiiller ve masdar hallerine de işaret edilmiştir. Bazen deyimlere de yer verilmektedir. Bazen de bir mısra tamamen Arapça bir cümle olmakta, diğer mısrada bunun tercümesi yapılmaktadır. Vehbî de buna dair pek çok örnek görülür:

---

72 Sünbülzâde, *Nuhbe-i Vehbi*, s. 6.

Hamr oldı bâde, *la teşreb* içme

Bazen sadece kelimeleri değil deyimlerin de Arapçısını vermekte ve bunları Türkçe açıklamaktadır:

Yâ leyte şi'rî, keşki bileydim

Nuhbe'de Arapça kelimeler alfabetik sıralamayla açıklanmaktadır. Birinci kıtada Allah, peygamber, dini kavramlar ve kelimeler açıklanmaktadır. Meselâ ilk kıtada Allah hakkındaki bazı ifadelerde şunlar söylenmektedir:

Kul huvallahü ehadin söyle birdir ol ilâh
es-Samed gayet ulu zât-ı refî'i dâimâ

Pek ziyâde pâk-*kuddûs* öyledir *subbûh* hem
Hayy sağ, *kayyûm* bakî kim ana yokdur *fenâ*[73]

Şâir sabah vaktini, **pertev-nüma** ile açıklaması gibi bazen Arapça bir kelime veya kavramı Farsça bir ifade ile açıklamaktadır:

Târık ol yoldur ki, *vakt-ı subh* olur *pertev nümâ*[74]

Bazen kelime açıklamak yerine Arapça bir cümlenin tercümesini yapmaktadır. Bu cümlede açıkladığı Arapça kelimelere yer verir.

Ruyûnuz nur ile parlattı gözümüz gün gibi
Vucuhukum ke'ş-şemsi bi'n-nûri edâet aynenâ

Bazı uzun manzum sözlüklerde dinî terimlere, tasavvufî ıstılahlara ve edebi mazmunlara yer verilerek yeni bilgiler öğretilmesi amaçlanmıştır. Beyit ve nazmedilen kelime sayısı itibariyle manzum sözlüklerin en hacimlisi olan *Nazmu'l-Cevâhir*'in bazı kıtalarında İslam'ın şartları, namazın farzları, gramer terimleri, edebî bilgiler verilmiş, mantık, felsefe, astronomi gibi ilimlerin kavramları nazm edilmiştir.

Manzum sözlüklerde yabancı dilden nazmedilen kelime sayısı 500 ile 3000 arasında değişmektedir. Sözlük kısmı 300 beyitten olan *Tuhfe-i Hüsâm*'da 1350, 266 beyitten oluşan *Bahru'l-Garayib*'de 2930 kelime vardır. Bazı müellifler nazmettikleri kelimelerin sayısını eserlerinde belirtmektedirler. Mesela Hayret Efendi Arapça-Farsça_

---

[73] Sünbülzâde, *Nuhbe-i Vehbî*, s. 8.
[74] Sünbülzâde, *Nuhbe-i Vehbî*, s.13.

Türkçe *Tuhfe-i Zibâ*'nın 821 beyitlik sözlük kısmında 1450'si Arapça, 1450'si Farsça olarak toplam 2900 kelime nazmettiğini açıklamaktadır.

Aşağıdaki tabloda *Nuhbe*'deki bazı kelimeler yer almaktadır. Burada Allah'a ait sıfatlar, çeşitli dini ibareler anlatıldıktan sonra tabiattaki varlıklar ve eşyalar ile ilgili kelimeler açıklanmaktadır

ARAPÇA İBARE	TÜRKÇE KARŞILIĞI
Afüvv	Af idici
Alâ	Yücelik
Arz	Yer,
Bâdiye,	Çöl
Bâri, fâtır, hâlık	Yaradıcı
Berk	Şimşek
Berr	Toprâk
Cebel	Dağ
Celîd	Kirâğudur
Cemd	Tolu
Cibâl	Dağın cem'isi (Dağlar)
Cihâd ve gazâ	Kâfir ile cenk etmek
Cûdî	Nuh'un güşte ittiği dağ
Duhâ	Kuşluk
Es-Samed	Gayet ulu, dâimâ zât-ı refî
es-semau fevkanâ	Âsumân üstümüzdedir.
Eyyedellahu bi nasrin dâimin Sultanenâ	Nasr-ı dâimle müeyyed ide Hakk dâramızı
Fî kitâbî hâzihi'l-ayâtü lâhat bi'diyâ	Lâyıh olmuştur kitâbda bu ayetler nurla
Fî sebilillâh	Din için hak yolunda
Gafûr	Yarlıgayıcı
Gays, matar	Yağmur
Hacer, hacâra	Taş, Taş'ın cemi (taşlar)
Hayy	Sağ
İmân	bî riyâ inanmak
Kaht-u kamer	Pek aydınlığı olan gice
Kamer	Ay

Kavs-ı kuzah	Kim dürlü dürlü renkle (gök kuşağı)
Kayyûm	Bakî, ana yokdur fenâ
Kuddûs –subbûh	Pek ziyâde pâk
Kûfe	Kızıl kum dahi belde-i şöhretnümâ
kutr-ı ufuk	Gök kenârı
Lâ ilâhe gayruh	Andan özge hiç hudâ yok
Mesâ	Ahşâm
Muzn, hayâ	Bulut
Mükevvin	Var idici
Nebz ü intibâz	Sulhu bozmakda muhayyerlik
Necm ü kevkeb	Yıldız
Nehâr,	Gündüz
Ra'd	Gök gürlemek
Rama	Attı
Regâm	Kum karışmış toprağ
Reml	Kum
Saîd	Toprak
Sâikâ,	Yıldırım
Salsâl	Kuru toprak, balçık
Seb-i şidâd	Yedi kat gökler
Selc	Kar u buz
Semâ	Gök
Silm	Sulh
Sinâ	Ziyâsı parlak şimşek
Sulûk	Gitmek
Şâhik	Yüksek dağ
Şâmih	Pek yüce dağ
Şâri	Ulu yol
Şems	Güneş
Şer u şeriât	Din yolu
Şihâb	Gökde şu'le
Târık	Yol
Tayyib	Pâk olân
Tîn.	Çamur
Vakt-ı subh	Pertev nümâ
Vucuhukum ke'ş-şemsi bi'n-nûri edâet aynenâ	Ruyûnuz nur ile parlattı gözümüz gün gibi
Yelka'u ve kafr	Hâlî olan yer
Yuridu mâ yeşâ	İstediğini murâd eyler

d- Tertip Yöntemi ve Kaynakları

Manzum sözlüklerin bir kısmının zengin kaynakları vardır. Müellifler önce mensur sözlüklerden derleme yaparlar, sonra bunları namzederler. Bazı müellifler yararlandığı kaynakları zikrederken, eserlerini kaynak kullanmadan hazırladığını söyleyenlerde bulunmaktadır..

Vehbî eseri hazırlarken 120 kitaptan yararlandığını ve eserinin bunların özü olduğunu söylemekte, ancak bunların adlarını vermemektedir.

Yüz yirmi kitabın zübdesidir
Anların hall olınan ukdesidir.

SONUÇ

Bazı edip ve yazarların şairlik yönünü eleştirdikleri Vehbî'nin manzum sözlük yazmada usta olduğu görülmektedir. Gerek Farsça-Türkçe yazdığı eseri *Tuhfe* ve gerek burada incelenen *Nuhbe*'si bu tespiti doğrulamaktadır. Şairin her iki eserinin de medreselerde, okullarda ve dil öğrenimi yapılan yerlerde okutulması da bu kanaati desteklemektedir. Vehbî'nin de itiraf ettiği gibi farklı Arapça kelimeleri, konularına göre ve manzum olarak bir araya getirebilmek güç bir iştir. Bunu büyük ölçüde başardığından dolayı pek çok edebiyatçı Vehbî'nin takdire layık olduğunu belirtilmiştir.

Şair, öncelikle Yüce Allah hakkında kullanılan kelime ve kavramları açıklayarak eserine başlamıştır. Daha sonra kainattaki gökler, yerler, insanlar gibi varlık ve eşyalara dair kelime ve kavramları sıralamıştır.

Diğer uzun manzum sözlüklerdeki gibi, Vehbî, eserinde dinî terimlere, tasavvufî ıstılahlara ve edebi mazmunlara yer vermiş ve bu suretle yeni bilgilerin öğretilmesini amaçlamıştır. Eserinde İslam'ın şartları, namazın farzları, gramer terimleri, edebî bilgiler hakkındaki her iki dilde bulunan kelime ve kavramlar yanında, mantık, felsefe, astronomi gibi ilimlerle ilgili terimleri de nazm etmiştir.

Vehbî pek çok Arapça kelimeyi, ibareyi açıklamakla kalmamış verdiği örneklerle bunların okuyucunun zihnine kolayca yerleştirmeyi hedeflemiştir. Bu arada dinî kavramları açıklayarak sözlük fonksiyonu ile birlikte, dinî bilgi vermeye çalışmıştır. Kelimeleri açıklamak için verdiği cümlelerle günümüzde modern dil eğitiminde de yaygın olan cümle içinde kelime ezberletme metodunu kullanmıştır. Bazen deyimlere bazen de açıkladığı kelimelerle ilgili örnek cümlelere yer vermesinin sebebini, kelime ve kavramların zihinde kalması amacıyla açıklayabiliriz. Bu, dil öğretiminde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir.

Mesnevî nazım şeklinde yazdığı eserinde, klasik mesnevîlerde yer alan Allah'a hamd, Hz. Peygamber ve ashabına övgü, kitabı ithaf ettiği kişiyi meth ve sebeb-i telif gibi bütün unsurlar bulunmaktadır. Daha sonra eserin asıl bölümü olan sözlük kısmı gelmekte ve bir hatime ile eser son bulmaktadır.

Şair genellikle sade bir dil kullanmıştır. Nadiren kullandığı Arapça ve Farsça terkipler dilinin sade olduğu kanaatini çürütmemektedir. *Tuhfe*'de olduğu gibi bu eserinde de halkın konuştuğu sade ve basit Türkçe'yi kullanarak anlaşılır olmayı amaçlamıştır. Bununla birlikte az da olsa eski kelimelere de yer vermiştir.

Sözlüğünde çoğunlukla isim ve sıfat türünden kelimelere yer veren Vehbî, fiillerin mazi, muzari kökleri, çekimli fiiller ve masdar hallerine de işaret etmiştir. Vehbî bir mısranın yarısında verdiği Arapça kelime, kavram ya da deyimi mısranın diğer yarısında tercüme etmektedir. Şairin Arapça kelimeleri bazen Farsça açıklayarak bu dildeki bilgisini göstermek istediği görülmektedir. Bu tavrıyla bir bakıma döneminin kültür seviyesinin yüksek olduğunu da hissettirmektedir.

Bir sözlük olmasına rağmen *Nuhbe*'deki kelimeler, manzum olması nedeniyle, klâsik sözlüklerdeki gibi alfabetik olarak sıralanmamaktadır. Bu da okuyucunun, aradığı bir kelimeyi rahatlıkla bulmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle eserdeki kelime ve kavramların ayıklanarak alfabetik hale getirilecek bir çalışma, günümüz araştırmacıları için yararlı olacaktır.

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد بی غایه در اللهه سزا
که انك نعمتیدر بی احصا

قلوب اول حضرت فیاض کریم
نوع انسانی محقق تکریم

محض لطفیله هم ایتدی انعام
بشره لهجهٔ تزیین کلام

کیمیسن شانله حسان ایتدی
کیمی فخرایله محبان ایتدی

کیمیسی شوکت ذیشان اولدی
کیمیسی صایب وسلمان اولدی

نطق تخصیص ایدوب انسانه
قیلدی فایق آنی هر حیوانه

نطقدر مایهٔ تقریر و بیان
نه شرفدر بیله سن اول احسان

عقل وادراك قلوب هم اعطا
ایتدی تفهیم مآل اسما

پارهٔ لحم ایکن از جمله زبان
اولدی اقراره مقر ایمان

کوستروب صکره کمال حکمت
ویردی هرقومه دهشقه قدرت

اولدی بویله متخالف کلمات
هربری سویلیه رك غیری لغات

ایلك امریله لسان عربی
اولدی هرالسنه نك منتخبی

امتیازین ایدر البته عیان
اولسان اوزره نزول قرآن

هم احادیث جناب نبوی
نطق معجز اثر مصطفوی

کتب فقه وکلام وتفسیر
هرفنونده اولنانلر تحریر

اولسان اوزره مرتب تکسر
اودر انواع علومه زیور

شکرین ایفیا ایده من کیم آدم
اولدیلر علمله عالمده علم

حضرت سلطان سليم خان كيم علوشانيدر
تخت عليماى ارمده فخر اجداد عظام

قلب نورانيسى الهام خدامر اتيدر
حسن وجه ميله نمايان انده هرامر مهام

چرخ ايدر قدين خميده بويله كيم دركاهنه
رومال ايتمك اميدنده بوجه احترام

ميل رومال ايتمسونى كيم معلا دركهى
بيت معمور فلك وش قبله كاه خاص وعام

روز بازار معمار قدر زمان دولتى
هرهنر بولدى رواجن اهل دانش شادكام

اول خداوند جوانبختك خصوصا شفقتى
وقت پيريده ايدر بوچاكرين هردم بكام

قوللغه قيد ايلشدى والدمغفورى هم
بواوجاقده يعنى باش اسكى بوعبده مستهام

حسرت دانشوران بربويله نظم انشاددن
اول شهه جلب دعاى خير دراصل مرام

عمر ودولتله اوله نور وضياى تخت وتاج
تاجهانى مهر وماه ايده منور صبح وشام

سورهٔ انا فتحنا اوله فال نصرتى
محو ايدوب اعداسنى قهر عزيزذوانتقام

آب كوهرله عطارد لوحه تاريخن يازر
نخبهٔ رنكين ادايى ايلدى وهبى تمام

طبع وتمثيل جديد ايله بونظم در مثال
ناظمى وهبينك اولدى نامى احيا اشبو سال

سنه ١٢٤٦ خ